

POJAČAJMO RAD S OMLADINOM

»Omladino Jugoslavije!

Tebi prijete velika opasnost, u tvoju je zemlju došao najgori neprijatelj omladine. Neprijatelj koji omladinu na najperfidniji način pretvara u svoju ratnu osvajačku mašinu. Neprijatelj koji potocima prolijeva mladu krv, da bi produžio život onome, što je preživjelo, što smeta razvitku čovječanstva — kapitalističkom društvenom sistemu. Omladino, ne daj se zavesti, naročito ti omladino u Hrvatskoj, tebi prijete osobita opasnost, jer te nametnuti vlastodršci hoće pretvoriti ne samo u svoje slijepo oruđe, nego i u oruđe onih tuđinskih osvajača koji su okupirali tvoju rodnu grudu, koji gaze tvoju nacionalnu nezavisnost i ponos.

ŽIŽEK, SLAVOJ

**Od dominacije do
eksploatacije i pobune**

ŽIŽEK, SLAVOJ

Od dominacije do eksploatacije i pobune

276

Kao marksisti djelujemo na temelju zajedničke premise da je Marxova “kritika političke ekonomije” ishodište razumijevanja društveno-ekonomskog položaja u kojem se nalazimo. No kako bismo spoznali specifičnost te situacije, moramo se riješiti i posljednjih ostataka Marxova evolucijskoga historicizma – čak i ako se čini da je riječ o samome temelju marksističke ortodoksije. Evo nam Marxa na najnižim historicističkim granama:

“U društvenoj proizvodnji života ljudi neizbježno stupaju u određene odnose, neovisne o njihovoj volji, odnose proizvodnje prikladne određenom stupnju razvitka njihovih materijalnih proizvodnih snaga (...) Na određenom stupnju razvitka materijalne proizvodne snage društva dolaze u sukob s postojećim proizvodnim odnosima, odnosno – što je samo pravni izraz za to – s odnosima vlasništva u čijem su okviru dotada djelovale. Iz oblika razvoja proizvodnih snaga ti se odnosi pretvaraju u njihove okove. Tada nastupa epoha socijalne revolucije (...) Društveni poredak nikada ne propada prije nego što se razviju sve proizvodne snage za koje je dovoljan, a novi, bolji odnosi proizvodnje nikad ne zamjenjuju stare prije nego što su materijalni uvjeti za njihovo postojanje dozreli unutar okvira dotadašnjeg društva. Stoga si čovječanstvo neizbježno postavlja samo zadaće koje može riješiti, zato što će pomnije promatranje uvijek otkriti da se i sam problem pojavljuje tek kad već postoje materijalni uvjeti za njegovo rješenje ili se, u najmanju ruku, razvijaju.”⁰¹

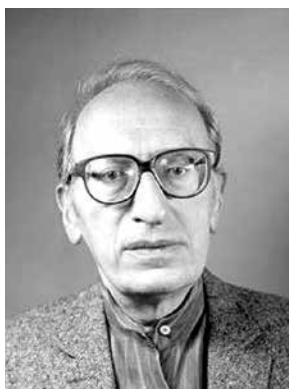
Takvo je poimanje dvostruko pogrešno. Kao prvo, kapitalizam se kao društvena pojava odlikuje strukturnom neravnotežom: antagonizam između sila i odnosâ postoji od samoga početka, a upravo on tjera kapitalizam u smjeru stalnog izazivanja revolucija i širenja – kapitalizam se uspješno razvija jer izbjegava vlastite okove bijegom u budućnost. Upravo zbog toga moramo se osloboditi “mudro” optimistične predodžbe da si “čovječanstvo neizbježno postavlja samo zadaće koje može riješiti”: danas se suočavamo s problemima za koje nema jasno zajamčenih rješenja na temelju evolucijske logike.

- 01 Karl Marx: "Preface to A Contribution to the Critique of Political Economy" (1859.), *Selected Writings*, ur. Lawrence H. Simon, str. 211, Hackett, Indianapolis, 1994. (hrv. "Predgovor knjizi *Prilog kritici političke ekonomije*").
- 02 V. Jean-Claude Milner: *Clartés de tout*, Pariz, Verdier, 2011.
- 03 Michael Hardt i Antonio Negri: *Multitude*, New York, Penguin, 2004. (*Mnoštvo: rat i demokracija u doba Imperija*, Zagreb, Multimedijski institut, 2009.).

Hegemonija nematerijalnog rada

Kako bismo nadrasli taj okvir, moramo se koncentrirati na tri odlike koje određuju suvremeni kapitalizam: dugoročni trend pomaka s profita na rentu (u dva glavna oblika: najamninu koja se temelji na privatiziranom "zajedničkom znanju" i najamninu koja se temelji na prirodnim izvorima); znatno snažniju strukturnu ulogu nezaposlenosti (mogućnost da vas netko "eksploatira" u dugoročnome radnom odnosu doživljava se kao povlastica); i na koncu uspon nove klase koju Jean-Claude Milner naziva "buržoazijom s plaćom".⁰²

Posljedica porasta produktivnosti nastale eksplozivnim širenjem kolektivnoga znanja upravo je ta uloga nezaposlenosti koja se mijenja. No ne nudi li taj novi oblik kapitalizma i nove mogućnosti za emancipaciju? I upravo tu dolazimo do teze iz knjige Hardta i Negrija *Mnoštvo*, u kojoj nastoje radikalizirati jednoga Marxa, kojem je visokoorganizirani korporacijski kapitalizam već bio "socijalizam unutar kapitalizma" (svojevrsna socijalizacija kapitalizma, u kojem odsutni vlasnici sve više postaju izlišnima), tako da je potrebno samo odubiti nominalnu glavu i doseći pravi socijalizam.⁰³ No Hardt i Negri smatraju da se Marxovo ograničenje sastoji u tome što ga je povijesno sputavao centralizirani i hijerarhijski organizirani oblik industrijskog rada, pa je njegova vizija "općeg intelekta" bila izjednačena s agencijom za planiranje. Tek danas, s usponom "nematerijalnog rada" na hegemonijski položaj, revolucionarni obrat postaje "objektivno mogućim". Taj nematerijalni rad prostire se između dvaju polova intelektualnog (simboličkoga) rada (stvaranja ideja, kodova, tekstova, programa, brojki...) i afektivnog rada (onih koji se bave našim tjelesnim afektima: od liječnika preko dadilja do stjuardesa). Danas je nematerijalni rad "hegemonijski" upravo u onome smislu u kojem je Marx objavio da je, u sklopu kapitalizma u devetnaestome stoljeću, velika industrijska proizvodnja hegemonijska kao točno određena boja koja daje ton ukupnosti – ne u kvantitativnome smislu, nego u smislu igranja ključne, simbolične i strukturne uloge. Tako nastaje nepregledno novo područje "zajedničkoga": zajedničkoga znanja, oblika suradnje i komunikacije i tako dalje, što se više ne može zadržati unutar forme privatnog vlasništva. Jer u nematerijalnoj proizvodnji proizvodi više nisu materijalni predmeti, nego sami novi društveni (međuljudski) od-

Jean-Claude Milner

nosi – ukratko, nematerijalna je proizvodnja izravno bipolitička, riječ je o proizvodnji društvenog života.

Pritom je ironično što Hardt i Negri misle upravo na onaj proces koji ideolozi današnjeg "postmodernoga" kapitalizma slave kao prelazak s materijalne na simboličku proizvodnju, s centralističko-hijerarhijske logike na logiku samostvaralačke ("autopoieza") samoorganizacije, multicentrične suradnje i tako dalje. Negri ovdje uistinu ostaje vjeran Marxu: pokušava dokazati da je Marx bio u pravu, da je uspon "općeg intelekta" dugoročno nespojiv s kapitalizmom. Ideolozi postmodernoga kapitalizma tvrde upravo suprotno: sama marksistička teorija (i praksa) ostaje unutar okova hijerarhijske i centralizirane logike državnog nadzora i stoga se ne može nositi s društvenim posljedicama nove informacijske revolucije. Za takve tvrdnje postoje dobri empirijski razlozi: i ovdje je vrhunska ironija povijesti to što je upravo raspad komunizma najuvjerljiviji primjer utemeljenosti tradicionalne marksističke dijalektike sila i odnosa proizvodnje, na koje je marksizam računao u pokušaju da nadvlada kapitalizam. Komunističke režime zapravo je upropastila nesposobnost da se prilagode novoj društvenoj logici koju je podupirala "informacijska revolucija": pokušali su je usmjeriti u još jedan veliki centralizirani projekt državnog planiranja. Paradoks je stoga u tome što ono što Negri slavi kao jedinstvenu priliku za nadvladavanje kapitalizma ideolozi "informacijske revolucije" slave kao uspon novoga "kapitalizma bez trvenja".

Nova buržoazija

Analiza koju nude Hardt i Negri ima tri slabe točke, koje zajednički objašnjavaju kako kapitalizam uspijeva preživjeti nešto što (u klasičnim marksističkim okvirima) treba biti nova organizacija proizvodnje zbog koje bi trebao postati zastarjelim. Njih dvojica podcjenjuju razmjere u kojima je suvremeni kapitalizam uspješno (barem kratkoročno) privatizirao samo "zajedničko znanje", kao razmjere u kojima, više nego buržoazija, sami radnici postaju "izlišnima" (sve više radnika postaje ne samo privremeno nezaposlenima nego i strukturno nezaposlivima). Nadalje, čak i ako je u načelu točno da buržoazija postaje progresivno nefunkcionalnom, tu tvrdnju trebali bismo dopuniti pitanjem – nefunkcional-

nim za koga? Za sam kapitalizam. Odnosno, ako je stari kapitalizam u idealnim uvjetima značio da poduzetnik ulaže (svoj ili pozajmljeni) novac u posao koji je sam organizirao i sam ga vodi, pa na temelju toga ubire zaradu, danas se javlja novi idealni tip: to više nije poduzetnik koji je vlasnik vlastite tvrtke, nego stručni menadžer (ili upravljački odbor na čijem je čelu generalni direktor) koji vodi tvrtku u vlasništvu banaka (koju također vode menadžeri koji nisu vlasnici same banke) ili raspršenih ulagača. U tom novom idealnom tipu kapitalizma bez buržoazije, nekadašnja buržoazija, koja je postala nefunkcionalnom, doživljava refunkcionalizaciju u obliku klase menadžera koji dobivaju plaću – sama nova buržoazija prima plaću, a čak i ako su njezini pripadnici vlasnici dijela tvrtke, udjele zarađuju kao dio naknade za rad (u obliku “bonusa” za “uspješno” upravljanje).

Ta nova buržoazija i dalje prisvaja višak vrijednosti, ali u (zamagljenom) obliku onoga što Milner naziva “viškom plaće”: općenito, pripadnici te skupine dobivaju više od proleterske “minimalne plaće” (te imaginarne – često mitske – referentne točke čiji je jedini stvarni primjer u današnjem globalnom gospodarstvu plaća radnika u nekom izrabljivačkom pogonu u Kini ili Indoneziji), a upravo ta razlika u odnosu na obični proletarijat, to što ih odvaja, određuje njihov status. Buržoazija u klasičnome smislu tako pomalo nestaje: kapitalisti se iznova pojavljuju kao podskupina radnika koji dobivaju plaću – menadžeri koji zaslužuju višu naknadu zahvaljujući sposobnosti (upravo su zbog toga pseudoznanstvene “evaluacije” koje opravdavaju njihovu veću zaradu danas toliko presudne). Kategorija radnika koji zarađuju višak plaće, dakako, ne ograničava se na menadžere, nego se širi i na raznorazne stručnjake, činovnike, javne službenike, liječnike, odvjetnike, novinare, intelektualce i umjetnike. Oni dobivaju višak u dva oblika: više novca (za menadžere i tako dalje), ali i manje posla, odnosno više slobodnog vremena (za neke intelektualce, ali i neke državne činovnike i tako dalje). Postupak ocjenjivanja koji nekim radnicima daje pravo na višak plaće zapravo je, dakako, nasumični mehanizam moći i ideologije, bez ozbiljne veze sa stvarnim sposobnostima – odnosno, kako se izrazio Milner, nužnost viška plaće nije ekonomska, nego politička: cilj joj je održavati “srednju klasu” zbog društvene stabilnosti. Nasumičnost društvene hijerarhije nije pogreška, nego sama bit svega, jer nasumičnost ocjenjivanja igra ulogu koja se može

usporediti s nasumičnošću tržišnog uspjeha. Drugim riječima, nasilje ne prijeti eksplozijom kad u društvenoj sferi postoji previše neizvjesnosti, nego upravo kad pokušamo dokinuti tu neizvjesnost.

Tko prosvjeduje?

I u tome se krije jedna od pat-pozicija s kojima se danas suočava Kina: Dengove reforme trebale su uvesti kapitalizam bez buržoazije (kao nove vladajuće klase). No kineski vođe sada postaju bolno svjesnima činjenice da kapitalizam bez stabilne hijerarhije (koju kao nova klasa donosi buržoazija) izaziva trajnu nestabilnost. Kojim će putem onda krenuti Kina? Općenitije gledajući, moglo bi se reći i da je to razlog što se (bivši) komunisti iznova pojavljuju kao najdjelotvorniji kapitalistički menadžeri: njihov povijesni animozitet prema buržoaziji kao klasi idealno se uklapa u napredak suvremenoga kapitalizma u smjeru menadžerskog sustava bez buržoazije – u oba slučaja, kao što je još davno rekao Staljin, “kadrovi odlučuju o svemu”.⁰⁴

Taj pojam viška plaće omogućuje nam i da u novome svjetlu sagledamo aktualne “protukapitalističke” prosvjede. U doba krize najočitiji kandidati za “stezanje remena” upravo su pripadnici nižih slojeva buržoazije koji žive od plaće: budući da njihov višak plaće ne igra immanentnu gospodarsku ulogu, na putu pridruživanja proletarijatu ispriječila im se jedino mogućnost organiziranja političkih prosvjeda. Iako su ti prosvjedi nominalno usmjereni protiv okrutne tržišne logike, zapravo su to prosvjedi protiv postupnog urušavanja njihova (politički) povlaštenoga gospodarskog položaja. Prisjetimo se omiljene ideološke tlapnje Ayn Rand (iz knjige *Pobunjeni Atlas* – engl. *Atlas Shrugged*) o tome kako (“kreativni”) kapitalisti stupaju u štrajk – nema li ta tlapnja perverznan odraz u mnogim današnjim štrajkovima, koji su često štrajkovi povlaštene “buržoazije s plaćom”, koju na prosvjede tjera strah od gubitka povlastica (viška u odnosu na minimalnu plaću)? To nisu proleterski prosvjedi, nego prosvjedi protiv prijetnje degradacije na proleterski status. Drugim riječima, tko se usuđuje štrajkati danas, kad je i sama sigurnost stalnog zaposlenja već sama po sebi povlastica? Tu nije riječ o mizerno plaćenim radnicima u tekstilnoj industriji (odnosno onome što je od nje ostalo) i sličnim djelatnostima, nego o sloju po-

04 Danas se javlja i zanimljiva razlika između Kine i Rusije: u Rusiji su sveučilišni kadrovi apsurdno potplaćeni. Već su se *de facto* pridružili proletarijatu. S druge strane, u Kini su plaćeni više nego dobro, “viškom plaće”, čime se jamči njihova poslušnost.

Josif Staljin

- 05 Istina, dio cijene za te hiperna-
grade za rad jest i to što takvi
menadžeri moraju biti dostupni
dvadeset četiri sata na dan, pa
tako neprekidno žive u izvanre-
dnoj situaciji.
- 06 Jedna od skandaloznijih izjava
Jacquesa Lacana glasi da je lju-
bomora supruga, čak i ako se po-
kaže da su njegove tvrdnje da
mu žena spava s drugim mu-
škarcima istinite, i dalje patolo-
ške prirode. Slično bismo mogli
ustvrditi da je, čak i ako je veći-
na tvrdnja nacista o Židovima
istinita (što, dakako, nije slučaj),
njihov antisemitizam i dalje (i
bio je) patološki, jer potiskuje
istinski razlog zbog kojeg je na-
cistima bio potreban antisemi-
tizam, a to je bila potreba za odr-
žanjem ideološke pozicije. Isto
to vrijedi i za tvrdnje da su Grci
lijeni: čak i kad bi bilo tako, op-
tužba bi bila lažna jer zamagljuje
komplicirane globalne gospo-
darske mehanizme koji su Nje-
mačku, Francusku i druge na-
gnali da financiraju "lijene"
Grke.

vlaštenih radnika sa zajamčenim poslovima (uglavnom u državnoj službi: policiji i drugim pravosudnim tijeli-
ma, nastavnicima, zaposlenicima u javnome prijevozu i
tako dalje). Tu se krije i objašnjenje za novi val student-
skih prosvjeda: može se reći da je njihov glavni motiv
strah da im visoki stupanj obrazovanosti više neće jam-
čiti višak plaće.

Dakako, to veliko oživljavanje prosvjeda – od
Arapskog proljeća do Zapadne Europe, od pokreta
Occupy Wall Street do Kine, od Španjolske do Grčke –
ne smijemo odbaciti tek kao pobunu buržoazije s
plaćom. U njoj se krije i daleko radikalniji potencijal, ko-
ji iziskuje konkretnu pojedinačnu analizu. Studentski
prosvjedi protiv reforme sveučilišta u Ujedinjenom Kra-
ljevstvu primjerice očito su se razlikovali od nemira koji
su se u toj zemlji dogodili u kolovozu 2011. – toga konzu-
merističkoga karnevala destrukcije, iskrenog izljeva
gnjeva onih koji su ostali izvan sustava. Kad je riječ o po-
buni u Egiptu, moglo bi se reći da je uistinu počeo kao
ustanak buržoazije s plaćom (mladi i obrazovani prosv-
jedovali su zbog nedostatka perspektive), ali je ubrzo
prerasla u širi prosvjed protiv opresivnog režima. Ali u
kojoj je mjeri taj prosvjed mobilizirao siromašno radni-
štvo i seljaštvo? Ne pokazuje li izborna pobjeda islami-
sta koliko je uska društvena osnova izvornog sekular-
nog prosvjeda? Grčka je u tome posebni slučaj: u poslje-
dnjih nekoliko desetljeća stvorena je nova buržoazija s
plaćom (osobito u pretjerano nabujaloj državnoj upra-
vi), uz financijsku pomoć EU-a, a veliki dio sadašnjih
prosvjeda reakcija je na opasnost od gubitka tih
povlastica.

Tu proletarizaciju nižih slojeva buržoazije s
plaćom prati i neumjerenost koja ide u suprotnome
smjeru: suludo visoke plaće vrhunskih menadžera i
bankara, razina naknada koja je i ekonomski iracionalna
jer je, kao što su pokazala istraživanja u Sjedinjenim Dr-
žavama, najčešće obrnuto proporcionalna tvrtkinu
uspjehu.⁰⁵ Umjesto da te trendove podvrgnemo moral-
noj kritici, trebamo ih čitati kao pokazatelje načina na
koji sam kapitalistički sustav više nije u stanju pronaći
imanentnu razinu autoregulirane stabilnosti, odnosno
načina na koji bi se taj cijeli krug lako mogao oteti
nadzoru.

Grčki izbor

Dobra stara marksističko-hegelovska predodžba o total-
nosti ovdje sada dolazi na svoje: presudno je važno tren-
utačnu gospodarsku krizu spoznati u ukupnosti i ne
dopustiti da nas zaslijepe tek neki parcijalni aspekti. Pr-
vi korak u tom smjeru upravo je koncentriranje na je-
dinstvene momente koji se ističu kao simptomi aktual-
ne gospodarske krize. Na primjer svi znaju da "paket
pomoći" namijenjen Grčkoj neće dati željene rezultate,
no Grčkoj se neprestano iznova nameću novi aranžmani
te vrste. Posrijedi je vrlo čudan primjer logike koja kao
da govori: "Vrlo dobro znam, ali..." Dvije dominantne
priče o krizi u Grčkoj kruže masovnim medijima: nje-
mačko-europska priča (neodgovorne, lijene, rastrošne
Grke koji izbjegavaju plaćanje poreza treba staviti pod
nadzor i naučiti financijskoj disciplini) i grčka priča (nji-
hov nacionalni suverenitet ugrožava neoliberalna teh-
nokracija iz Bruxellesa).⁰⁶ Kad se više nije moglo zane-
marivati muke koje su proživljavali obični Grci, pojavila
se i treća priča: sve češće predstavlja ih se kao žrtve koji-
ma je potrebna humanitarna pomoć, kao da je zemlju
pogodila prirodna katastrofa ili rat. I premda su sve tri
priče netočne, može se reći da je treća najodvratnija zato
što skriva činjenicu da Grci nisu pasivne žrtve. Oni uz-
vraćaju udarac, ratuju s europskom ekonomskom elitom
i potrebna im je solidarnost u toj borbi, jer to je i naša
borba. Grčka nije nikakva iznimka, riječ je o poligonu za
ispitivanje i nametanje novog društveno-ekonomskog
modela univerzalne primjene: depolitiziranog tehno-
kratskog modela u sklopu kojeg se bankarima i drugim
stručnjacima dopušta da guše demokraciju.

Zamislite prizor iz nekog distopijskog filma koji
prikazuje naše društvo u bliskoj budućnosti. Obični
prolaznici imaju posebnu zviždaljku. Kad god uoče ne-
što sumnjivo – nekog useljenika na primjer, ili be-
skućnika – zvižde, a posebni čuvar onda juri do tog mje-
sta i brutalnom se silom okomljuje na uljeze... Nešto što
možda izgleda poput jeftine holivudske priče u dana-
šnjoj je Grčkoj stvarnost. Članovi fašističkog pokreta
Zlatna zora na atenskim ulicama dijele zviždaljke – kad
netko vidi sumnjivog stranca, treba zazviždati, a poseb-
ni čuvari, pripadnici Zlatne zore koji patroliraju ulica-
ma, odmah će doći i provjeriti sumnjivu osobu. Tako se
brani Europa u proljeće 2012. No te organizirane građan-
ske ophodnje usmjerene protiv imigranata nisu glavna

opasnost, nego tek usputna šteta koja nastaje uz glavnu prijetnju – politiku štednje, koja je i dovela Grčku u tako tešku situaciju.

Kritičari naše institucionalne demokracije često se tuže da izbori u pravilu ne nude pravi izbor. Uglavnom nam se nudi izbor između jedne stranke desnog centra i jedne stranke lijevog centra među čijim programima praktički nema razlike. U vrijeme pisanja ove knjige izbori u Grčkoj zakazani za 17. lipnja 2012. nude pravi izbor: s jedne je strane establišment (Nova demokracija i Pasok), s druge Syriza. Kao što to već obično biva, takvi trenuci koji omogućuju stvarni izbor izazivaju paniku u redovima establišmenta, tjerajući ih da zazivaju prikaze društvenoga kaosa, siromaštva i nasilja ako izborno tijelo odluči pogrešno. Već i sama mogućnost Syrizine pobjede posijala je strah na tržištima diljem svijeta i, kao što je također uobičajeno u takvim slučajevima, ideološka prozopopeja doživljava vrhunac: tržišta se oglašavaju poput stvarnih osoba, izražavaju “zabrinutost” u vezi s onim što će se dogoditi ne dovedu li izbori do formiranja vlade koja će imati mandat da nastavi program fiskalne štednje i strukturalnih reforma koje propisuju EU i MMF. Ali obični Grci nemaju vremena razmišljati o takvim izgledima za budućnost. Imaju dovoljno problema i u sadašnjosti, u kojoj im se život pretvara u bijedu razmjera koji nisu viđeni u Europi posljednjih desetljeća. Takva se predviđanja, dakako, često pretvaraju u proročanstva koja se onda i sama od sebe ispune, izazivaju paniku i upravo tako dovode upravo do te katastrofe na koju sve vrijeme upozoravaju.

U *Bilješkama o definiciji kulture* veliki konzervativac T. S. Eliot primijetio je da postoje trenuci kad se može birati jedino između hereze i nevjerovanja, da se religija ponekad može održati na životu jedino izazivanjem sektaškog odvajanja od njezina trupla. I upravo je to naš današnji položaj u odnosu na Europu. Samo neka nova “hereza” (koju u ovom trenutku predstavlja Syriza) može spasiti ono što vrijedi spašavati od europskoga naslijeđa: demokraciju, povjerenje u narod, egalitarnu solidarnost... Europa koja će pobijediti ako protivnici nadmudre Syrizu zapravo je “Europa azijskih vrijednosti” (što, dakako, nema nikakve veze s Azijom, a itekako ima s posve očitom i neposrednom opasnošću: sklonošću suvremenoga kapitalizma prema dokidanju demokracije).

Igra s kapitalističkom zvijeri

Grčka je tako jedinstvena europska univerzalnost, čvorište na kojem se ta povijesna sklonost koja oblikuje njezinu sadašnjost očituje u najčišćem obliku. Upravo zbog toga – da parafraziramo završetak Wagnerova *Parsifala* – trebali bismo isкупiti isкупitelja. Ne samo da bismo trebali spasiti Grčku od njezinih spasitelja – europskoga konzorcija, koji metodama što podsjećaju na dr. Mengelea ispituje “mjere štednje” – nego bismo i Europu trebali spasiti od njezinih spasitelja, neoliberala, koji promiču gorki lijek štednje, i populista, koji se protive useljenicima. U toj je predodžbi međutim nešto pogrešno: činjenica da je upravo to reakcija arhetipskog europskog ljevičarsko-liberalnog idiota – po mogućnosti društveno svjesnoga kulturnog intelektualca – na pitanje Europe danas. Kao politički korektni antirasist tvrdit će da, naravno, odbacuje protuimigracijski populizam, jer opasnost prijeti iznutra, a ne od islama. Dvije su glavne prijetnje Europi, nastavlja on, upravo taj populizam i neoliberalna ekonomija. Kako bismo se obranili od te dvostruke opasnosti, moramo iznova oživiti društvenu solidarnost, multikulturnu toleranciju, materijalne uvjete za kulturni razvoj i tako dalje. Ali kako to ostvariti? Glavna, idiotska ideja pritom obuhvaća povratak autentičnoj socijalnoj državi: potrebna nam je nova politička stranka koja će obnoviti dobra stara načela napuštena pod neoliberalnim pritiskom. Moramo regulirati poslovanje banaka i staviti pod nadzor financijsku neobuzdanost, jamčiti besplatnu univerzalnu zdravstvenu zaštitu i obrazovanje i tako dalje. Što je tu pogrešno? Sve. Takav je pristup *sensu stricto* idealistički, odnosno opire se vlastitome idealiziranom ideološkom dodatku postojećoj pat-poziciji. Prisjetimo se samo što je Marx napisao o Platonovoj *Republici*: poteškoća se ne krije u tome što je “odviše utopijska”, nego, naprotiv, u tome što je i dalje ideal postojećeg političko-gospodarskog poretka. *Mutatis mutandis*, aktualno rastavljanje socijalne države trebali bismo čitati ne kao izdaju jedne plemenite ideje, nego kao neuspjeh koji nam retroaktivno omogućuje da uočimo kobni nedostatak samog pojma socijalne države. Pouka glasi: želimo li očuvati emancipatorsku jezgru te predodžbe, morat ćemo promijeniti teren i iznova promisliti najtemeljnije implikacije (poput dugoročne održivosti “socijalnoga tržišnoga gospodarstva”, odnosno društveno odgovornoga kapitalizma).

Syriza

07 "The Global Minotaur: An Interview with Yanis Varoufakis", dostupno na stranici nakedcapitalism.com.

08 V. Yanis Varoufakis: *The Global Minotaur*, London, Zed Books, 2011. (Ulomak iz knjige objavljujemo u ovom broju *Up&Undergrounda*, op. ur.)

Danas nas sa svih strana bombardiraju mnoštvom različitih pokušaja humaniziranja kapitalizma, od ekokapitalizma do kapitalizma "osnovnog dohotka". Argumentacija za ta nastojanja otprilike glasi: povijesno iskustvo pokazuje da je kapitalizam daleko najbolji način stvaranja bogatstva; istodobno se mora priznati da kapitalistička reprodukcija, kad je prepustimo samoj sebi, nužno donosi i eksploataciju, uništenje prirodnih izvora, masovnu patnju, nepravdu, ratove i tako dalje. Stoga bismo morali težiti održavanju temeljne kapitalističke matrice reprodukcije usmjerene na zaradu, ali i tome da je usmjerujemo i reguliramo kako bi služila širem cilju globalne dobrobiti i pravde. Stoga kapitalističku zvijer trebamo pustiti da funkcionira kao i inače, prihvaćajući činjenicu da tržišta imaju vlastite zahtjeve koje valja poštovati i da će svako izravno remećenje tržišnih mehanizama dovesti do katastrofe – možemo se samo nadati da ćemo nekako obuzdati zvijer... No svi ti pokušaji, koliko god najčešće bili dobronamjerni u nastojanjima da ujedine pragmatični realizam i načelnu predanost pravdi, prije ili poslije nailaze na *Stvarnost* antagonizma dviju dimenzija: kapitalistička zvijer uvijek iznova izmiče ograničenjima dobronamjerne društvene regulacije. U jednom trenutku stoga ćemo morati postaviti sudbonosno pitanje: je li igra s kapitalističkom zvijeri uistinu jedina uopće zamisliva dostupna igra? Što ako je, koliko god kapitalizam bio produktivan, cijena koju moramo plaćati kako bi samo nastavio funkcionirati sada već jednostavno previsoka? Izbjegnemo li to pitanje i nastavimo humanizirati kapitalizam, samo ćemo pridonijeti procesima koje pokušavamo zaustaviti i preokrenuti. Znakova toga ima posvuda, pa tako i u usponu Wal-Marta kao simbola novog oblika konzumerizma koji cijlja na niže klase:

"Za razliku od prvih velikih korporacija, koje su zahvaljujući nekom izumu (npr. Edisonovoj električnoj žarulji, Microsoftovu programu Windows, Sonyjevu walkmanu ili Appleovu paketu iPod/iPhone/iTunes) stvorile neki posve novi sektor, ili nekih drugih tvrtki, koje su se koncentrirale na izgradnju točno određenog brenda (npr. Coca-Cole ili Marlbor), Wal-Mart je učinio nešto što dotad nikome nije palo na pamet. Posve novu 'ideologiju jeftinoće' zapakirao je u brend koji je trebao privući financijski opterećene američke radničke i niže srednje klase. U kombinaciji

sa žestokim progonom sindikata ta je tvrtka postala bastionom niskih cijena i pružanja osjećaja zadovoljstva napaćenim pripadnicima radničke klase jer mogu sudjelovati u eksploataciji (uglavnom) inozemnih proizvođača robe koju odnose iz prodavaonice."⁰⁷

Neospartanski svjetski poredak

No ključna je odlika to što u ovoj krizi nije riječ o bezobzirnoj potrošnji, pohlepi, nedjelotvornoj regulaciji banaka i tako dalje. Jedan gospodarski ciklus približava se svršetku, ciklus koji je pokrenut još početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća, kada se pojavilo ono što Varoufakis naziva "globalnim Minotaurom" – čudovišni stroj koji je upravljao svjetskim gospodarstvom od početka osamdesetih godina do 2008.⁰⁸ Konac šezdesetih i početak sedamdesetih nisu bili tek razdoblje naftne krize i stagflacije. To što je Nixon odlučio odustati od zlatnog standarda pri određivanju vrijednosti američkog dolara bio je znak mnogo radikalnijeg pomaka u temeljnom funkcioniranju kapitalističkog sustava. Koncem šezdesetih godina 20. stoljeća američko gospodarstvo više nije moglo nastaviti reciklirati viškove u Europi i Aziji: ti viškovi pretvorili su se u deficite. Godine 1971. američka je Vlada na taj pad reagirala drskim strateškim potezom. Umjesto da se počne baviti rješavanjem sve većeg nacionalnog deficita, odlučila je učiniti nešto posve suprotno: *povećati deficit*. I tko će to platiti? Ostatok svijeta! Kako? Trajnim transferom kapitala koji je bez prestanka prelazio dva velika oceana kako bi financirao američke manjkove. Amerika je tako počela funkcionirati

"poput divovskog usisavača koji uvlači višak tuđe robe i kapitala. I premda je takav 'aranžman' utjelovio najveću zamislivu neravnotežu u planetarnim razmjerima (...) ipak je doveo do nečega što je nalikovalo na globalnu ravnotežu: međunarodni sustav asimetričnih financijskih i trgovačkih tokova koji se munjevitom ubrzavaju i u stanju su stvoriti dojam stabilnosti i ustrajnog rasta (...) Na temelju tih deficita vodeća svjetska gospodarstva koja stvaraju višak (npr. Njemačka, Japan i kasnije Kina) i dalje su masovno proizvodila robu koju je Amerika upijala. Gotovo sedamdeset posto zarade koju su te zemlje ubirale u globalnim razmjerima potom se vraćalo u Sjedinjene

Države u obliku dotoka kapitala na Wall Street. A što je Wall Street činio s tim novcem? Taj dotok kapitala pretvarao je u izravna ulaganja, dionice, nove financijske instrumente, nove i stare oblike zajmova itd.”⁰⁹

I premda je pogled Emmanuela Todda na današnji globalni poredak očito jednostran, teško mu možemo poreći ovaj moment istine: Sjedinjene Države imperij su na zalasku.¹⁰ Sve izraženija negativna trgovinska bilanca pokazuje da je riječ o neproduktivnome grabežljivcu. Svakodnevno od drugih zemalja mora usisati milijardu dolara da bi mogao plaćati to što troši i po tome je onaj univerzalni kejnzijanski potrošač koji održava funkcioniranje svjetskoga gospodarstva. (Toliko o protukejnzijskoj ekonomskoj ideologiji, koja kao da dominira današnjim dobom!) Taj dotok sredstava, u biti nalik na desetinu koja se u drevno doba plaćala Rimu (ili nalik na žrtve koje su Minotauru podnosili drevni Grci), oslanja se na komplicirani ekonomski mehanizam: Sjedinjene Države uživaju “povjerenje” kao sigurno i stabilno središte, pa tako svi ostali, od arapskih zemalja koje proizvode naftu do Zapadne Europe i Japana, a sada čak i Kineza, višak zarade ulažu u Sjedinjene Države. Budući da je ta pouzdanost ponajprije ideološke i vojne prirode, a ne ekonomske, pred Sjedinjene Države postavlja se pitanje kako opravdati tu imperijalnu ulogu – potrebno im je stalno ratno stanje, pa je tako i došlo do rata “protiv

terorizma”, do toga da se Sjedinjene Države nude kao univerzalni zaštitnik svih ostalih “normalnih” (ne “odmetnutih”) država. Cijeli svijet stoga najčešće funkcionira kao kakva univerzalna Sparta s trima klasama, koje se ovdje sada manifestiraju kao Prvi, Drugi i Treći svijet: 1) SAD kao vojno-političko-ideološka sila, 2) Europa i dijelovi Azije i Latinske Amerike kao industrijsko-proizvodna područja (pritom su ključni Njemačka i Japan, kao vodeći svjetski izvoznici, te Kina, koja je u usponu), 3) ostale nerazvijene zemlje, današnji heloti. Drugim riječima, globalni kapitalizam iznjedrio je novi opći trend stvaranja oligarhije, prikriven kao slavlje “raznolikosti kultura”: ravnopravnost i univerzalnost sve više nestaju kao istinska politička načela. No čak i prije nego što se posve razvio i učvrstio, taj neospartanski svjetski sustav već se raspada. Za razliku od situacije koja je vladala 1945., svijetu Sjedinjene Države nisu potrebne, nego Sjedinjenim Državama treba ostatak svijeta.

I upravo u toj divovskoj sjeni europski problemi – njemački vođe bijesni su na Grčku i ne žele bacati milijarde u crnu rupu bez dna, grčki vođe ojađeno ustraju u suverenitetu i pritisak Bruxellesa uspoređuju s njemačkom okupacijom u Drugome svjetskom ratu – ne mogu izgledati drukčije nego sitničavo i apsurdno.

S engleskoga preveo Damir Biličić (izlazi u knjizi *Godina opasnog sanjanja, Fraktura, 2013.*)

⁰⁹ “The Global Minotaur: An Interview with Yanis Varoufakis, nakedcapitalism.com.”

¹⁰ V. Emmanuel Todd: *After the Empire*, London, Constable, 2004. (*Kraj imperija*, Zagreb, Masmedia, 2003.).

Odluka Predsjedništva ZAVNOH-a o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj potvrđena je na II zasjedanju ZAVNOH-a u Plaškom

Hrvatskom narodu

Odluka o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj

Narod Istre, Hrv. Primorja, Dalmacije i svih Jadranskih otoka u zajednici s junačkom Narodno-oslobodilačkom Vojskom Hrvatske oslobodio je svoje krajeve ispod jarma talijanskih tlačitelja. Vlast u tim krajevima prešla je u ruke Narodno-oslobodilačkih Odbora — jedinih organa demokratske hrvatske narodne vlasti, koje naš narod priznaje.

Na osnovu tih činjenica, kao i na osnovu načela o samoodređenju naroda, koje su ga priznale i naši veliki saveznici, Sovjetski Savez, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države, Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Hrvatske donijelo je sljedeće zaključke:

1. Proglašava se ništavnim svi ugovori, paktovi i konvencije, koje su razne velike evropske vlade sklopile s Italijom, s kojima su hrvatski krajevi Istra, Rijeka, Zadar, Labinj, Cres, Lastovo i ostali Kvarnerski otoci predani Italiji.

2. Proglašava se ništavnim svi ugovori, paktovi i konvencije, sklopljene između tadašnjih hrvatskog naroda Pavelića i talijanske vlade, kojima su dijelovi Gorskog Kotara, Hrvatskog Primorja, Dalmacije i Dalmatinski otoci predani Italiji.

3. Svi spomenuti hrvatski krajevi, t. j. Istra, Rijeka, Zadar, anektirani dijelovi Hrvatskog Primorja, Gorskog Kotara, Dalmacije i svi Jadranski otoci (uključivši ovamo: Lastovo, Cres, Labinj i druge), priključuju se matiči zemlji Hrvatskoj, a preko nje novoj demokratskoj hrvatskoj zajednici naroda Jugoslavija, za koju se naši narodi bore.

4. Talijanskoj nacionalnoj manjini, koja obitava u ovim krajevima, zajamčuje se autozemlja.

5. U gorejoj odluci obavještavaju se vlade savezničkih zemalja: Saveza Socijalističkih Sovjetskih Republika, Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država, kao i čitava svjetska javnost.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

20. rujna 1943

**Zemaljsko Antifašističko Vijeće
Narodnog Oslobođenja Hrvatske**

POJAČAJMO RAD S OMLADINOM

